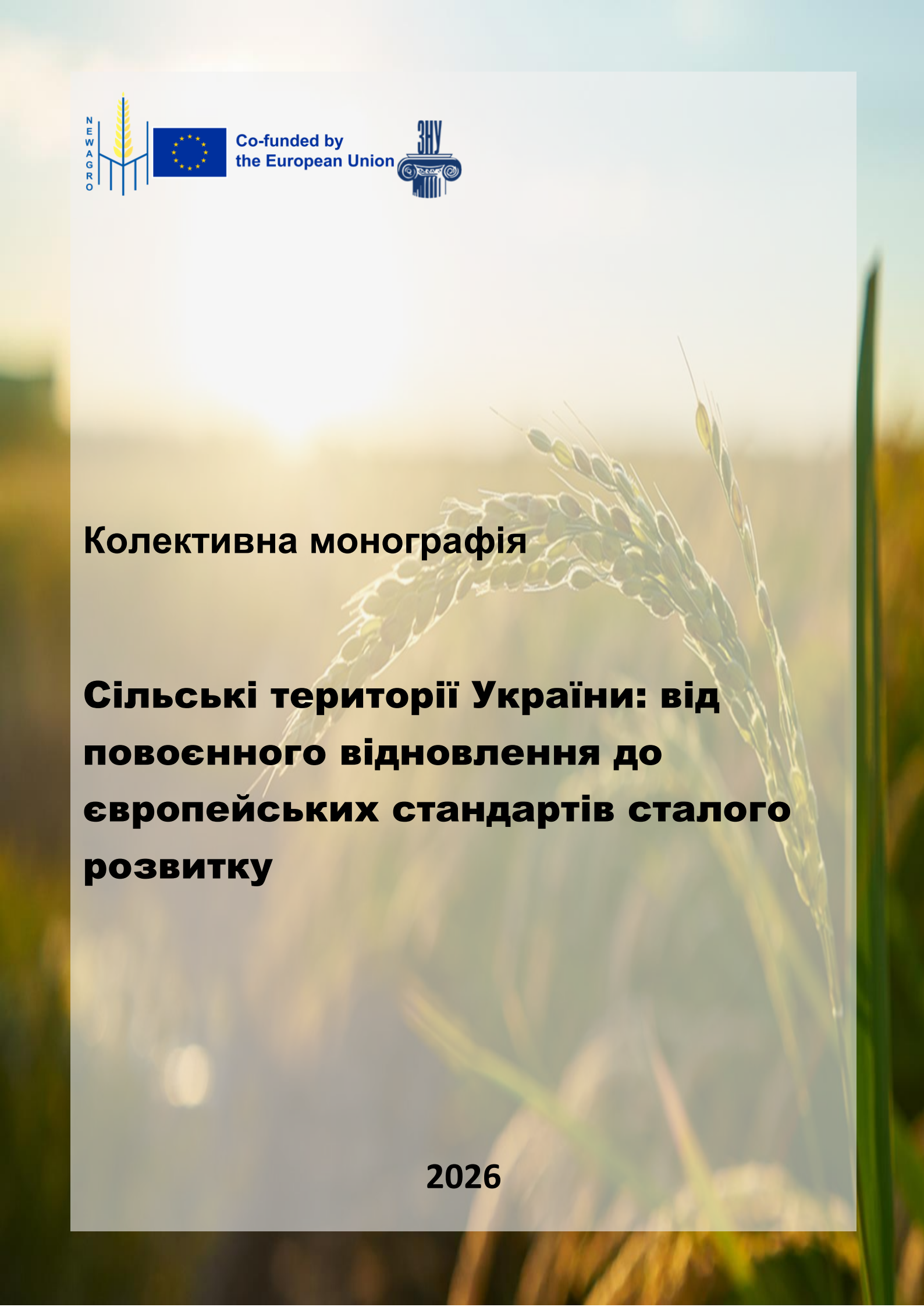

Co-funded by the European Union

Колективна монографія

Сільські території України: від повоєнного відновлення до європейських стандартів сталого розвитку

2026

Європейський Союз
Національний Еразмус+ Офіс в Україні
Міністерство освіти і науки України
Запорізький національний університет

«Сільські території України: від повоєнного відновлення до європейських стандартів сталого розвитку»

Колективна монографія

Запоріжжя

2026

УДК 338.246.6:338.439(477:4)
С 369

Рецензенти:
д.е.н., професор професор кафедри виробничого та інвестиційного менеджменту Національного університету біоресурсів і природокористування України, віцепрезидент Всеукраїнської Асоціації економістів-міжнародників
Прушківська Емілія Василівна,
д.е.н., професор, професор кафедри фінансів, обліку і оподаткування Таврійського державного агротехнологічного університету ім. Д. Моторного
Романовська Юлія Анатоліївна,
к.ю.н., професор, декан юридичного факультету НУ «Запорізька політехніка», професор кафедри «Кримінальне, цивільне та міжнародне право»
Філей Юрій Володимирович

Рекомендовано до друку та оприлюднення Вченою радою Запорізького національного університету (протокол № 13 від 11.06.2026 року)

Матеріали колективної монографії подано в авторській редакції. При повному або частковому відтворенні матеріалів цієї монографії посилання на видання обов'язкове. Представлені у виданні наукові доробки та висловлені думки належать авторам.

С 369 Сільські території України: від повоєнного відновлення до європейських стандартів сталого розвитку : колективна монографія / за ред. С. О. Кушнір. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2026. 482 с.

ISBN 978-966-599-633-0
DOI https://doi.org/10.32782/978-966-599-633-0

Колективна монографія виконана за результатами досліджень у рамках реалізації проєкту Програми Європейського Союзу Еразмус+ напряму Жан Моне «Євроінтеграція та сталий розвиток сільських територій України як запорука забезпечення продовольчої безпеки в умовах повоєнного відновлення» (101127828 — NEWAGRO — ERASMUS-JMO-2023-HEI-TCH-RSCH) на базі економічного факультету Запорізького національного університету. Монографія присвячена актуальним питанням сталого розвитку сільських територій України в умовах євроінтеграції та повоєнного відновлення, висвітленню правових, економічних, організаційних та соціальних аспектів підтримки малого і середнього бізнесу, забезпечення продовольчої безпеки, розвитку органічного виробництва, цифровізації, агротуризму та впровадження європейських практик управління сільськими територіями. Особливу увагу приділено формуванню ефективних стратегій розвитку агросектору, підтримці підприємництва, залученню інвестицій та розвитку людського капіталу відповідно до стандартів Європейського Союзу.

Колективна монографія буде цікава для науковців, викладачів, аспірантів, студентів, представників органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємців, фермерів, громадських організацій, консультантів аграрного сектору, а також усіх, хто цікавиться проблемами сталого розвитку сільських територій, продовольчої безпеки, європейської інтеграції та повоєнного відновлення України.

Фінансується Європейським Союзом. Проте висловлені погляди та думки належать лише авторам і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу чи Європейського виконавчого агентства з питань освіти та культури (EACEA). Ні Європейський Союз, ні грантодавець не можуть нести за них відповідальність.

УДК 338.246.6:338.439(477:4)

ISBN 978-966-599-633-0

© Колектив авторів, ЗНУ, 2026
© Запорізький національний університет, 2026

Кучеркова С. О., Ходаба Л. В., Ткач Ю.

3.15. Формування стратегії підтримки бізнесу на сільських територіях України на основі кращих практик Європейського Союзу (на прикладі Нововоронцовської громади)…… 414

Кожухівська Р. Б.

3.16. Сільський зелений туризм як ефективний вид підприємництва на селі…… 426

Барвінок Н. В., Кирилюк І. М.

3.17. Кластерний розвиток сільського туризму: європейський досвід та стратегічні орієнтири для України…… 439

Левковець Н. П.

3.18. Інноваційне використання штучного інтелекту в аграрному секторі в умовах цифрової трансформації…….. 467

Барвінок Н. В.
доктор філософії,
старший викладач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи,
Уманський національний університет,
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6661-4780,
м. Умань, Україна
Кирилюк І. М.
к.е.н., доцентка,
доцентка кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу,
Херсонський державний аграрно-економічний університет,
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9814-195X,
м. Кропивницький, Україна

3.17. КЛАСТЕРНИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Вступ. На сучасному етапі глобальних трансформацій роль сільських територій зазнає суттєвої переоцінки, перетворюючись із суто аграрних зон на стратегічний просторовий ресурс багатофункціонального призначення. Сьогодні сільські території виступають гарантом не лише продовольчої безпеки, а й соціально-економічної стабільності та екологічної рівноваги держави. Водночас Україна як і більшість країн стикаються з деструктивними викликами такими як депопуляція населення, інтенсивний відтік молоді, обмежений ринок праці, критичний знос інфраструктури та надмірна моноспеціалізація сільської економіки. Зазначені проблеми зумовлюють гостру потребу в імплементації інноваційних інструментів відродження сільських громад. Одним із найбільш дієвих механізмів диверсифікації сільської економіки є туризм, що в межах кластерного підходу здатний трансформувати локальні ресурси у конкурентоспроможний продукт. Розвиток сільського туризму не лише стимулює самозайнятість населення, а й виступає каталізатором для розбудови інфраструктури та збереження культурно-історичної автентичності територій, що відповідає цілям сталого розвитку та європейським векторам інтеграції України.

Зазначений потенціал сільського туризму як каталізатора територіального розвитку знаходить широке відображення у сучасних наукових працях, де дослідники розглядають його крізь призму структурних економічних трансформацій та соціальної інклюзії. Зокрема, Ю. Башинська та Я. Стецик обґрунтовують роль сільського туризму

як стратегічного фактора підвищення конкурентоспроможності територій. Автори акцентують увагу на тому, що розвиток цієї сфери стимулює інвестиційні потоки, сприяє створенню нових робочих місць та активізації локальної підприємницької ініціативи [1]. Такий підхід корелює з концептуальними положеннями М. Бєлобородової, яка розглядає сільський туризм як фундамент реалізації концепції сталого розвитку. Дослідниця підкреслює, що саме через цей сектор досягається оптимальний баланс між економічними вигодами, соціальною справедливістю та збереженням екологічного капіталу сільських громад [2].

В умовах глобального переходу від виробничої до сервісно-орієнтованої економіки особливої ваги набуває індустрія гостинності. Вона виступає інтегратором різновекторних послуг від розміщення та харчування до транспортно-логістичного супроводу та культурної рекреації. У цьому контексті синергія туризму та готельно-ресторанного бізнесу відіграє визначальну роль у проектуванні комплексного туристичного продукту й стають драйверами зростання локальних економічних систем. Дослідження О. Табенської підтверджує, що розвиток туризму в сільських регіонах сприяє формуванню мультиплікаційного ефекту, який проявляється у зростанні доходів місцевого населення, розвитку малого бізнесу та підвищенні інвестиційної привабливості сільських територій [3].

Водночас стратегічна ефективність розвитку туризму на сільських територіях детермінується рівнем інституційної та операційної взаємодії між різними суб’єктами господарювання. Туристична діяльність за своєю природою має виражений мережевий характер, що обумовлює необхідність формування стійких взаємозв’язків між підприємствами готельно-ресторанного бізнесу, агроформуваннями та фермерськими господарствами, транспортно-логістичними компаніями, органами місцевого самоврядування та інституціями громадянського суспільства. У межах такого підходу особливої актуальності набуває кластеризація як прогресивна модель просторової організації економічної діяльності. Кластерний підхід дозволяє не лише консолідувати зусилля розрізнених учасників ринку, а й генерувати синергетичний ефект, що трансформує локальні переваги сільських територій у стійкі конкурентні преференції на глобальному ринку туристичних послуг

Згідно з результатами дослідження К. Плецан та С. Сахарчук, формування туристичних кластерів дозволяє забезпечити комплексний розвиток сільських територій через інтеграцію різних видів діяльності та ефективне використання місцевих ресурсів. Кластеризація розглядається як інструмент підвищення конкурентоспроможності

туристичних дестинацій, оскільки сприяє концентрації ресурсів, розвитку інновацій та створенню синергетичного ефекту між учасниками ринку [4].

Європейський досвід підтверджує високу ефективність кластерного підходу в управлінні розвитком сільського туризму. Як зазначено у дослідженні Н. Венгерської, А. Череп, В. Воронкової, Л. Безкоровайної, О. Черепа, О. Бойка у країнах Європейського Союзу туристичні кластери активно використовуються як інструмент диверсифікації сільської економіки, розвитку малого та середнього бізнесу, а також підвищення якості туристичних послуг. Кластерна модель дозволяє об'єднати фермерські господарства, готелі, ресторани, туристичні агенції та інші суб'єкти в єдину систему, що забезпечує формування комплексного туристичного продукту та підвищення його конкурентоспроможності на міжнародному ринку [5].

В Україні механізми кластеризації туристичної сфери перебувають на етапі інституційного становлення, що актуалізує потребу в їхньому комплексному науковому обґрунтуванні та апробації ефективних моделей практичної реалізації. На думку вчених, впровадження кластерної моделі є перспективним напрямом розвитку сільського туризму, однак стримується низкою системних деструкторів. Зокрема, серед ключових бар'єрів виокремлюють критично низький рівень міжсекторальної координації, обмеженість фінансово-інвестиційного забезпечення та фрагментарність інституційної підтримки з боку держави [6]. Зазначені чинники перешкоджають формуванню повноцінних туристичних екосистем на сільських територіях, що призводить до розпорошеності ресурсів та зниження загальної конкурентоспроможності локальних дестинацій.

З огляду на зазначене, актуальність дослідження обумовлена об'єктивною необхідністю проектування релевантних механізмів розвитку сільських територій на засадах кластеризації. Саме кластерний підхід виступає платформою для глибинної інтеграції різних видів економічної діяльності, що дозволяє не лише визначити ресурсний потенціал громад, а й забезпечити стратегічну стійкість та інноваційну динаміку індустрії гостинності в контексті сталого розвитку

Метою дослідження є системний аналіз теоретичних засад та практичних інструментаріїв формування туристичних кластерів на сільських територіях, а також обґрунтування стратегічних напрямів їх розвитку в Україні через призму адаптації успішного європейського досвіду до національних економічних реалій.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання дослідження:

- розкрити сутність та особливості туристичних кластерів як форми організації бізнесу;

- дослідити роль кластерного підходу у розвитку індустрії гостинності;
- проаналізувати європейський досвід формування туристичних кластерів на сільських територіях;
- оцінити сучасний стан розвитку кластерів в Україні;
- обґрунтувати стратегічні напрями формування та розвитку туристичних кластерів у сільських регіонах України.

Виклад основних результатів дослідження. У сучасних умовах розвитку економіки туризм розглядається не як сукупність окремих підприємств, а як складна система взаємопов'язаних суб'єктів, що функціонують у межах єдиного економічного простору. У цьому контексті кластерний підхід постає не просто як модель організації бізнесу, а як стратегічна платформа для розбудови мережевої взаємодії, що базується на гармонізації горизонтальних і вертикальних зв'язків.

О. Музиченко-Козловська та Р. Яворський зазначають, що туристичний кластер визначається як територіальне об'єднання підприємств і організацій, що мають як горизонтальні, так і вертикальні зв'язки з метою досягнення економічного та соціального ефекту [7]. Горизонтальні зв'язки відображають стратегічне партнерство та кооперацію між підприємствами одного рівня, наприклад, колаборація між закладами розміщення або закладами ресторанного господарства, що дозволяє консолідувати зусилля для просування територіального бренду та спільного використання ресурсів. Вертикальні зв'язки: формуються вздовж усього ланцюга створення туристичної доданої вартості, забезпечуючи інтеграцію суб'єктів різних функціональних ланок (від виробників локальної агропродукції та постачальників послуг до туроператорів, транспортно-логістичних компаній та маркетингових агенцій). Саме синергія цих зв'язків створює умови для формування унікального турпродукту, який є важкодосяжним для окремих підприємств, що працюють поза межами кластерної структури.

Кластер як модель стратегічної співпраці забезпечує глибоку інтеграцію суб'єктів господарювання у межах цілісної системи формування туристичного продукту. Такий підхід дозволяє суттєво підвищити ефективність експлуатації локальних ресурсів, мінімізувати трансакційні витрати та зміцнити конкурентні позиції регіону на внутрішньому і міжнародному ринках. У науковому дискурсі акцентується увага на тому, що кластерні об'єднання виступають дієвим інструментом оптимізації ресурсного потенціалу територій. Вони стимулюють дифузію інновацій та інтенсифікують взаємодію між учасниками туристичного ринку, створюючи сприятливе середовище для сталого розвитку громад. Завдяки ефекту масштабу та синергії, що виникає всередині

кластера, стає можливим розв'язання складних інфраструктурних та маркетингових завдань, які є недоступними для окремих підприємств [8].

Характерною рисою сучасної туристичної індустрії є її мережева архітектура. Туризм розвивається як багаторівнева система, де ефективність кожної дестинації безпосередньо залежить від її інтеграції у глобальні та регіональні зв’язки. Дослідники наголошують, що туристичний продукт формується через поєднання різнорідних елементів: природних атракцій, готельно-ресторанної інфраструктури та сервісних підприємств, які разом утворюють єдине функціональне середовище. Мережевий підхід дозволяє розглядати туристичну дестинацію як динамічну структуру, у якій щільність і якість взаємодії між суб’єктами визначають її конкурентоспроможність. Відповідно, параметри мережевих зв’язків вважаються основним чинником зростання туристичних потоків та збільшення доходів галузі [9].

Важливим теоретичним підґрунтям сучасного кластерного підходу є концепція ланцюга створення вартості, адаптована до специфіки індустрії гостинності у наукових доробках вчених. Застосування цієї концепції дозволяє інтерпретувати туризм не просто як набір послуг, а як детерміновану послідовність взаємопов’язаних бізнес-процесів, спрямованих на формування та максимізацію доданої вартості на кожному етапі створення турпродукту. У межах зазначеної парадигми туристичний кластер розглядається як інституційна форма організації ланцюга створення вартості. У такій моделі підприємства різних галузей інтегруються у єдину технологічну та сервісну мережу, що забезпечує синергію компетенцій, оптимізацію витрат, підвищення якості [10].

Однією з основних характеристик туристичного кластеру є наявність синергетичного ефекту, що виникає в результаті взаємодії різних суб’єктів господарювання. Сутність синергії полягає в тому, що спільна діяльність підприємств забезпечує вищий економічний результат порівняно з сумою ефектів їхнього окремого функціонування. У межах туристичного кластера синергетичний ефект формується завдяки інтеграції підприємств різних секторів економіки, зокрема фермерських господарств, готелів, закладів ресторанного господарства, туроператорів та інших учасників індустрії гостинності. Унікальність кластерної моделі полягає у створенні специфічного середовища, де підприємства різних галузей, зберігаючи ринкову конкуренцію, переходять до стратегічної співпраці. Така взаємодія базується на принципі комплементарності послуг, що забезпечує цілісність ціннісної пропозиції дестинації [11].

Наприклад, для туристичних кластерів на сільських територіях важливим елементом виступають фермерські господарства, які забезпечують автентичність туристичного продукту через виготовлення місцевої продукції та надання агротуристичних послуг. При цьому готелі та інші засоби розміщення виконують функцію базової інфраструктури, забезпечуючи проживання туристів. Ресторани формують гастрономічну складову туристичного досвіду, тоді як туроператори здійснюють координацію та просування туристичного продукту на ринку. Саме така мережева солідарність дозволяє кластеру генерувати продукт із високою доданою вартістю, який є складним для копіювання конкурентами ззовні та максимально відповідає запитам сучасного туриста на комплексний та автентичний досвід.

Дослідження X. Chen та X. Ling доводить, що спільне використання ресурсів та кооперація між підприємствами сприяють інноваційному розвитку туристичної галузі та підвищенню її ефективності [12]. З огляду на це синергія виступає не лише економічним, але й інноваційним фактором розвитку кластерів.

Особливу роль у формуванні кластерної синергії становить проектування комплексного туристичного продукту, який розглядається як багатокомпонентна система. Вона інтегрує у єдиний сервісний ланцюг послуги з розміщення, харчування, логістики, а також анімаційні, культурно-пізнавальні та рекреаційні елементи. У межах кластерної моделі туристичний продукт трансформується із набору розрізнених послуг у цілісний економічний актив, що є результатом глибокої операційної інтеграції суб’єктів, які функціонують у спільному просторі дестинації. Саме кластерна модель дозволяє забезпечити ефективну координацію цих елементів та підвищити якість обслуговування туристів.

Важливим аспектом кластерної синергії є генерування доданої вартості, що виникає як результат системної взаємодії учасників об’єднання. Завдяки таким об’єднанням підприємства отримують доступ до спільних ресурсів, знань та інновацій, що дозволяє підвищити ефективність їх діяльності та створити унікальні туристичні пропозиції, а також підсилити маркетингову діяльність щодо просування комплексного туристичного продукту [13]. Як було обґрунтовано у наших попередніх дослідженнях, саме ефект інтерактивної взаємодії та багаторівневої синергії між учасниками забезпечує стійке зростання конкурентоспроможності дестинації в довгостроковій перспективі [8; 14].

Синергія в туристичному кластері є надзвичайно важливим фактором формування доданої вартості та конкурентних переваг. Вона забезпечується через інтеграцію різних секторів економіки, кооперацію підприємств та створення

комплексного туристичного продукту, що відповідає сучасним тенденціям розвитку індустрії гостинності. Саме такий підхід дозволяє трансформувати традиційні сільські поселення у динамічні туристичні екосистеми, здатні ефективно функціонувати в умовах високої невизначеності глобального ринку.

Формування туристичних кластерів у сільській місцевості в України набуває особливого значення, оскільки саме такі території часто характеризуються обмеженими економічними можливостями, інтенсивним відтоком людського капіталу та недостатнім рівнем інфраструктурного розвитку. Впровадження кластерного підходу дозволяє активізувати місцеві природно-рекреаційні, історико-культурні, етно-гастрономічні та інтелектуальні ресурси, трансформуючи їх у цілісний, конкурентоспроможний туристичний актив. Системне об'єднання фермерських господарств, агросадиб, об'єктів готельної інфраструктури, локальних ремісників та закладів харчування під егідою органів місцевого самоврядування сприятиме створенню нових робочих місць, зростанню доходів населення та підвищенню інвестиційної привабливості територій. Окрім того, туристичні кластери можуть значно покращити збереження автентичної ідентичності, ревіталізацію народних промислів та охорону нематеріальної культурної спадщини, що є фундаментом унікальності сільського туристичного продукту.

Водночас ефективність формування та функціонування туристичних кластерів визначається якістю інституційного середовища та рівнем державної підтримки, що визначають вектори розвитку об'єднань, умови доступу до фінансових ресурсів та темпи модернізації інфраструктури. У цьому контексті особливої уваги заслуговує досвід країн Європейського Союзу, де кластерний підхід реалізується на основі комплексної політики регіонального розвитку та інтегрується у стратегічні програми підтримки сільських територій. Аналіз європейського досвіду дозволяє виявити дієві механізми формування туристичних кластерів, адаптація яких до національних реалій сприятиме подоланню сучасних викликів в українському агротуристичному секторі.

Формування туристичних кластерів на сільських територіях Європейського Союзу є результатом реалізації системної, багаторівневої політики, спрямованої на забезпечення сталого розвитку, підвищення конкурентоспроможності регіонів та диверсифікацію регіональної економіки. У сучасній європейській практиці кластерний підхід розглядається не ізольовано, а як поєднання політики із програми розвитку. Серед яких провідне місце займають Спільна аграрна політика ЄС (CAP), програма розвитку сільських територій на основі місцевих ініціатив (LEADER) та концепція «розумних сіл» (Smart Villages). Саме через впровадження цих інструментів у країнах ЄС формується сприятливе інституційне середовище в якому туристичні кластери

постають не просто як об’єднання підприємств, а як цілісні екосистеми, інтегровані в загальну стратегію регіонального зростання.

САР є основним елементом політики ЄС, яка у сучасному вигляді значно виходить за межі підтримки аграрного виробництва та охоплює широкий спектр заходів із розвитку сільських територій. САР у період 2023–2027 років передбачає фінансування не лише сільського господарства, а й інфраструктури, інновацій та економічної диверсифікації, що створює основу для розвитку підприємництва, включаючи туризм [15].

Важливим компонентом інструментом реалізації цієї політики є Європейський сільськогосподарський фонд розвитку сільських територій (EAFRD). Саме через цей фонд здійснюється ресурсне забезпечення проєктів у сфері у сфері туризму, гастрономії та місцевого бізнесу. Згідно зі звітами Європейської Комісії, цільове фінансування туристичного сектору не лише сприяє створенню нових робочих місць, а й стимулює формування локальних економічних систем. Останні за своєю структурою та типом взаємозв’язків повністю відповідають параметрам кластерної моделі, де учасники об’єднані навколо спільного ланцюга створення вартості [16]. Очевидно, що САР постає стратегічною платформою, яка забезпечує необхідні фінансові та нормативні передумови для створення туристичних кластерів, трансформуючи сільські громади у конкурентоспроможні туристичні дестинації.

Особливе значення у практичному впровадженні кластерного підходу на місцевому рівні має програма LEADER. Її концептуальною особливістю є методологія «знизу-вгору», що делегує місцевим громадам право на суб'єктність у розробці та реалізації стратегій регіонального розвитку. У межах цієї програми створюються локальні групи дій (LAGs), які об’єднують представників бізнесу, влади та громадськості. Фактично, LAGs формують первинну інфраструктуру для кластерної взаємодії, нівелюючи розрив між державним плануванням та реальними потребами локальних підприємців. Згідно з аналітичними матеріалами Європейської мережі САР, програма LEADER забезпечує ресурсну підтримку тисяч проєктів у сегменті сільського туризму. Пріоритетними напрямами інвестування є проектування та маркування етно-гастрономічних маршрутів; модернізація інфраструктури агротуристичних садиб; діджиталізація культурної спадщини та організація автентичних івентів [16]. У межах LAGs туристичні кластери отримують не лише фінансову допомогу, а й доступ до експертного супроводу та мережевого обміну досвідом. Це стимулює формування економіки довіри всередині громад, що є критично важливим для забезпечення життєздатності кластера в довгостроковій перспективі.

Крім того, LEADER виступає каталізатором інноваційних підходів до розвитку територій, зокрема в межах реалізації концепції Smart villages. Сучасні наукові розвідки доводять, що LEADER детермінує створення стійких мережевих структур, які за своєю суттю функціонують як динамічні туристичні кластери, забезпечуючи інтеграцію локальних ресурсів та проектування комплексних турпродуктів нового покоління [17].

Важливим напрямом розвитку сучасної політики ЄС є концепція Smart villages, яка орієнтована на використання інновацій, цифрових технологій та соціальних інновацій для трансформації сільських територій. Згідно з офіційними документами Європейської Комісії, ця концепція спрямована на зміцнення соціально-економічного ландшафту територій через впровадження адаптивних моделей міжсекторальної співпраці; розбудову інклюзивної цифрової інфраструктури; підтримку високотехнологічних підприємницьких стартапів у сфері гостинності [18]. Основними елементами концепції Smart villages є активна участь місцевих громад, використання цифрових технологій та розвиток партнерств між різними суб’єктами, що безпосередньо відповідає принципам кластерного підходу [19]. Smart villages виступають не лише інноваційною концепцією розвитку, а й інструментом формування нових форм економічної взаємодії на сільських територіях.

Практична результативність кластерної моделі в ЄС підтверджується масштабними кейсами. Зокрема,, у межах проєкту EU Rural Tourism було ініційовано створення потужного транснаціонального туристичного кластера, що консолідував зусилля понад 190 суб’єктів господарювання з 19 країн Європи. Реалізація цієї ініціативи дозволила учасникам суттєво підвищити рівень інноваційності, забезпечити економічну стійкість та зміцнити спільні конкурентні позиції на глобальному ринку [20]. Це слугує незаперечним доказом того, що кластеризація трансформувалася з теоретичного конструкту в дієвий інструмент реалізації стратегічних пріоритетів ЄС.

Зазначена багатовекторність політики Європейського Союзу свідчить про системний характер впровадження кластерної моделі на сільських територіях. У цій структурі CAP забезпечує фінансово-стратегічний фундамент, LEADER формує соціально-організаційні механізми локальної взаємодії, а концепція Smart Villages додає інноваційно-технологічний вимір. Така сукупність інструментів створює цілісне інституційне середовище, у якому туристичні кластери постають не просто як галузеві об'єднання, а як ключовий механізм забезпечення сталого розвитку та ефективної капіталізації ресурсного потенціалу сільських регіонів.

Європейська практика формування туристичних кластерів у сільській місцевості демонструє різні моделі, конфігурація яких визначається ресурсним потенціалом

регіонів, історико-культурними традиціями та специфікою національної політики. Водночас спільною їхньою рисою є об'єднання різних суб'єктів індустрії гостинності, аграрного сектору та громад у межах єдиної мережевої системи, що забезпечує створення комплексного туристичного продукту з високою доданою вартістю. У цьому контексті стратегічний інтерес становить досвід Італії, Франції, Польщі та Австрії.

Італійська модель є однією з репрезентативних у сфері кластеризації сільського туризму, де домінуючу роль відіграє агротуристичний сегмент. В основі цієї моделі лежить стратегічна інтеграція фермерських господарств, засобів розміщення, закладів ресторанного господарства та туроператорів у цілісну систему. Як зазначає P. Romanova агротуристичні суб'єкти в Італії функціонують як мультифункціональні підприємства, що гармонізують сільськогосподарське виробництво з рекреаційною та культурно-просвітницькою діяльністю, формуючи стійкі локальні економічні мережі [21].

Окремим прикладом кластерної взаємодії в Італії є розвиток винного туризму, де виноробні, ресторани, готелі та туристичні агенції формують інтегровані маршрути. Такі «винні дороги» виступають типовою формою туристичного кластеру, що забезпечує співпрацю між аграрним виробництвом і сферою гостинності. Функціонування агротуристичних кластерів в Італії забезпечує потужний мультиплікативний ефект: стимулювання локального економічного зростання, диверсифікацію зайнятості та ревіталізацію культурної спадщини, що повністю корелює з фундаментальними ознаками кластерної моделі [21].

На противагу італійському підходу, Франція демонструє специфічну модель кластеризації, домінантою якої є гастрономічний туризм та стратегічний територіальний брендинг. У таких регіонах як Бургундія, Прованс, Бордо туристичні кластери формуються навколо унікальних локальних продуктів (вино, сир, кулінарні традиції). Такі об'єднання консолідують зусилля виробників сировини, рестораторів, готельєрів та профільних туристичних агенцій у межах єдиної ціннісної пропозиції. Загалом гастрономічні кластери у Франції функціонують як системи створення доданої вартості, де кожен етап від виробництва та переробки до споживання інтегрований у цілісну екосистему. Це дозволяє не лише забезпечити високу якість послуг, а й сформувати стійкий та впізнаваний бренд дестинації, що критично важливо для глобальної конкурентоспроможності регіону.

Додатковою перевагою гастрономічних кластерів є їхня здатність стимулювати розвиток малого та середнього бізнесу, створюючи сприятливі умови для локального підприємництва. Такий підхід знаходить підтвердження у наукових розвідках у сфері агротуризму та кулінарного туризму, де гастрономічний досвід визначається як один із

головних факторів споживчого вибору та ключовий елемент проектування туристичних маршрутів [22].

Особливий науково-практичний інтерес у контексті інституційного забезпечення туристичних кластерів України становить досвід Республіки Польща. Як держава з постсоціалістичним минулим, Польща продемонструвала високу ефективність в інтеграції європейських стандартів, зокрема ініціативи LEADER, у систему розвитку сільського туризму. Основною формою кластеризації в польській практиці виступають розгалужені сільські туристичні асоціації та локальні мережі агротуристичних господарств, які функціонують на засадах державно-приватного партнерства. Розвиток агротуризму в Польщі характеризується вираженою системністю, що ґрунтується на багатосторонній кооперації між фермерськими господарствами, органами місцевого самоврядування та регіональними туристичними організаціями [23]. У цьому контексті кластерний підхід застосовується як стратегічний інструмент ініціювання економічного зростання сільських територій. Зокрема, застосування інструментарію кластерного аналізу дозволяє здійснювати групування регіонів за рівнем їхньої туристичної атрактивності та ідентифікувати ключові детермінанти розвитку для кожної локації [24].

Аналогічно до італійського досвіду, у Польщі спостерігається активний розвиток винних кластерів. Їх формування відбувається через глибоку інтеграцію виноробних господарств, проектування тематичних маршрутів та залучення супутніх сервісних підприємств у спільну мережеву структуру [25]. Така конфігурація дозволяє трансформувати локальне виробництво у комплексний туристичний продукт із високим рівнем ринкової впізнаваності. Очевидно, що польська модель кластеризації успішно синтезує універсальні принципи європейської регіональної політики з національною специфікою, підтверджуючи життєздатність мережевих структур у процесі ринкової трансформації сільських територій.

Високорозвиненим взірцем кластерної взаємодії у сфері сільського туризму є Австрія, стратегічний пріоритет якої зосереджений на екологізації та максимізації використання природно-ресурсного потенціалу. Альпійські туристичні кластери функціонують як інтегровані системи, що об’єднують висококласну готельну інфраструктуру, біодинамічні фермерські господарства, транспортно-логістичні мережі та рекреаційні об’єкти. Розвиток таких об’єднань базується на принципах сталого туризму, де важливими індикаторами успіху є охорона біорізноманіття, енергоефективність та використання енергозберігаючих ресурсів. Австрійський екотуризм забезпечує синтез аграрного виробництва з активними видами рекреації

(альпінізм, гірськолижний спорт), формуючи ексклюзивний турпродукт із високим рівнем екологічної відповідальності.

Характерною рисою альпійських кластерів є високий рівень координації між учасниками. Це гарантує не лише ефективний менеджмент туристичних потоків, а й безперервне підвищення стандартів якості послуг. У загальноєвропейському контексті саме така синергія ресурсів та солідарна кооперація визначені як детермінуючі фактори успіху подібних моделей.

Проведений аналіз дозволяє констатувати, що, попри варіативність спеціалізацій, європейські моделі туристичних кластерів на сільських територіях мають спільну логіку розвитку, а саме: інтеграцію різних секторів економіки (аграрного, туристичного, сервісного); формування мережевих структур співпраці; створення комплексного клієнтського досвіду замість розрізнених послуг; орієнтацію на унікальність локальних ресурсів та ідентичність. Італія демонструє агротуристичну модель, Франція – гастрономічну, Польща – інституційно-мережеву, а Австрія – екологічно орієнтовану кластерну модель. Варіативність цих підходів підтверджує, що кластеризація є універсальним та високоефективним інструментом модернізації сільського туризму та індустрії гостинності, що має стати концептуальним орієнтиром для розробки стратегій розвитку аграрних регіонів України.

Ефективне функціонування туристичних кластерів у країнах Європейського Союзу базується на дії комплексних організаційно-економічних механізмів, що забезпечують синергію фінансової підтримки, багаторівневої інституційної координації та впровадження інноваційних технологій. Взаємодія цих механізмів дозволяє кластерним структурам не лише підвищувати інтегральну конкурентоспроможність регіонів, а й гарантувати сталий розвиток індустрії гостинності в умовах сучасних глобальних викликів.

Важливою передумовою ефективного функціонування європейських кластерів є розвинена система фінансової підтримки, яка реалізується через розгалужену мережу спеціалізованих фондів та цільових програм. Пріоритетне значення у цьому процесі мають Європейський сільськогосподарський фонд розвитку сільських територій (EAFRD), програми Interreg, Horizon Europe, COSME. Цільове фінансування кластерних програм сприяє підвищенню ефективності використання ресурсів, розвитку інновацій та зміцненню взаємодії між учасниками туристичного ринку. Важливо, що фінансові інструменти ЄС спрямовані не на точкову підтримку окремих підприємств, а на розбудову цілісних кластерних екосистем, які формують унікальні конкурентні переваги туристичних дестинацій у довгостроковій перспективі [26]. Відповідно, фінансова

політика ЄС має виражений системний характер, орієнтований на стимулювання глибокої кооперації та інтеграції бізнесу.

Важливим елементом функціонування туристичних кластерів є наявність спеціалізованих кластерних організацій, які забезпечують координацію діяльності учасників. До їхнього функціонального базису належать стратегічне проектування, координація взаємодії між бізнесом, владою та громадськістю, інвестиційний менеджмент та просування туристичного продукту. Загалом кластерні об'єднання створюють інноваційне середовище, яке сприяє підвищенню ефективності та конкурентоспроможності регіонів, а також трансформуються у складні організаційні структури, які забезпечують ефективну взаємодію підприємств і формують цілісну туристичну систему [33].

Сучасні туристичні кластери в ЄС проходять етап інтенсивної цифрової трансформації, що кардинально змінює їхні конкурентні позиції. Цифровізація охоплює впровадження інтегрованих платформ бронювання, інструментів цифрового маркетингу, інтелектуальних систем управління туристичними потоками та використання технологій Big Data для глибокої сегментації клієнтської аудиторії.

Цифрові технології на сучасному етапі є рушієм інноваційного розвитку у туристичних кластерах, оскільки сприяють їх інтернаціоналізації та підвищенню операційної ефективності. Впровадження передових цифрових інструментів дозволяє не лише інтенсифікувати партнерські зв'язки між учасниками всередині кластера, а й спроектувати відкрите інноваційне середовище, що інтегрує локальні дестинації у глобальний туристичний простір [28].

Синтез цих чинників свідчить про те, що організаційно-економічні механізми функціонування туристичних кластерів у ЄС базуються на поєднанні професійного менеджменту, ресурсній стійкості та технологічному лідерстві. Така конфігурація забезпечує формування сприятливого інноваційного середовища, у якому кластеризація виступає основним інструментом зміцнення конкурентоспроможності. Це досягається через розширення доступу до цільових ринків, стимулювання проникнення інновацій та забезпечення високої синергії взаємодії між усіма суб'єктами туристичної діяльності.

Центральну роль у процесах формування та функціонування туристичних кластерів відіграє індустрія гостинності, оскільки саме вона забезпечує створення та реалізацію комплексного туристичного продукту. У структурі кластерної моделі підприємства готельно-ресторанного бізнесу функціонують як інтеграційне ядро, що забезпечує взаємодію між різними галузевими секторами.

Готельний сектор виконує одну із основних функцій, формуючи платформу для прийому та обслуговування туристичних потоків. Виступаючи центрами координації послуг, засоби розміщення акумулюють пропозиції з проживання, організації дозвілля та інформаційного супроводу. Тобто готельний сектор є основою формування туристичного кластеру, оскільки саме він забезпечує поєднання різних елементів туристичної інфраструктури в єдину систему.

Ресторанний бізнес у межах кластерних об'єднань виконує функцію формування гастрономічної ідентичності території. Автентичний кулінарний досвід, який отримує турист, стає ключовим фактором атрактивності дестинації. Роль ресторанів полягає у капіталізації місцевих ресурсів: використанні локальної продукції, підтримці фермерських господарств та ініціюванні гастрономічних маршрутів. Це дозволяє ресторанному сектору виступати дієвим інструментом територіального брендингу та основним генератором доданої вартості на сільських територіях.

Специфічною ознакою європейських моделей є тісна співпраця індустрії гостинності з аграрним сектором. Така синергія реалізується через розвиток агротуризму та створення спільних ланцюгів цінності, що стає визначальним фактором підвищення конкурентоспроможності кластерних утворень[29].

У цьому контексті індустрія гостинності постає не просто складником, а динамічним центром кластера, де готелі забезпечують координаційну стабільність, ресторани формують унікальний бренд території, а інтеграція з агросектором гарантує автентичність пропозиції. Саме такий розподіл функцій створює необхідну синергію, яка дозволяє європейським дестинаціям досягати високої ринкової стійкості.

Досвід Європейського Союзу переконливо доводить, що консолідація зусиль індустрії гостинності та агросектору в межах кластерів є фундаментом регіонального зростання. Для України, яка володіє потужним рекреаційним базисом, адаптація цих механізмів набуває стратегічного значення, зважаючи на сучасний стан та специфіку вітчизняного ринку сільського туризму.

На сучасному етапі розвитку сільський туризм в Україні виступає одним із важливих напрямів диверсифікації економіки сільських територій та елементом розвитку індустрії гостинності. Його становлення зумовлене поєднанням значного природно-ресурсного потенціалу, вигідного географічного положення, багатої історико-культурної спадщини та автентичних традицій сільського побуту. У контексті сучасних підходів сільський туризм дедалі частіше розглядається як ефективний інструмент реалізації концепції сталого розвитку, що забезпечує збалансоване поєднання економічних преференцій, соціальної стабільності та екологічної безпеки територій.

Розвиток цього виду туризму стимулює створення додаткових джерел доходу для сільських громад, ініціює активізацію локального підприємництва та сприяє нівелюванню деструктивних явищ на ринку праці.

Трансформація споживчих переваг в Україні характеризується стійким зростанням попиту на екологічно безпечний та автентичний рекреаційний продукт. Особливо виразно це виявилося у постпандемічний та воєнний періоди, коли відбулася переорієнтація туристів на індивідуалізовані та безпечні форми відпочинку. Така ринкова кон'юнктура стимулює розвиток мікропідприємництва: сільських садиб, фермерських господарств та крафтових гастрономічних локацій. Зазначений сектор виступає платформою для проектування інноваційних туристичних продуктів – від інтегрованих агротурів та етнофестивалів до спеціалізованих гастрономічних маршрутів, що сприяє формуванню цілісної екосистеми сільського туризму в Україні [30].

Варто акцентувати увагу на тому, що сільський туризм виступає потужним інструментом ревіталізації нематеріальної культурної спадщини. Через туристичну діяльність відбувається відтворення та популяризація місцевих традицій, обрядів, ремесел, фольклору і традиційної гастрономії, що передаються між поколіннями та формують унікальну ідентичність територій. Водночас розвиток туристичної інфраструктури в Україні характеризується вираженою асиметрією, що обмежує потенціал сільських територій. Ключовими детермінантами, що стримують формування конкурентоспроможного продукту, залишаються низька транспортна доступність, зношеність матеріально-технічної бази та обмежений доступ до інвестиційного капіталу.

Карпатський регіон наразі функціонує як стратегічне ядро сільського туризму України. Тут сформована найбільш репрезентативна мережа агросадиб, туристичних маршрутів, гірськолижних курортів, об'єктів природно-заповідного фонду та закладів гостинності, що забезпечують високий рівень туристичної привабливості території протягом усього року. Саме цей регіон демонструє найбільш виражені ознаки кластеризації, адже тут простежується тісна взаємодія між підприємствами туристичної сфери, місцевими громадами, органами влади та суміжними галузями, що сприяє формуванню комплексного туристичного продукту, підвищенню якості послуг і зміцненню конкурентних переваг регіону як на національному, так і на міжнародному ринках [31].

Формування туристичних кластерів в Україні загалом перебуває на початковому етапі розвитку. У Карпатському регіоні України кластеризація туризму не завжди має формально закріплену назву «кластер», але фактично сформувались територіальні

туристичні кластери, які об'єднують бізнес, громади та інфраструктуру. Попри наявність окремих ініціатив, вони здебільшого мають локальний характер і не завжди відповідають класичній моделі кластеру. Наприклад, у Карпатському регіоні функціонують об'єднання, подібні до Асоціація розвитку туризму Прикарпаття.

Окремої уваги заслуговує досвід Львівської області, де домінуючим вектором кластеризації став гастрономічний туризм. Тут відбувається інтенсивна інтеграція ресторанного сектору, фермерських господарств та крафтових виробників у цілісні мережеві структури. Така взаємодія дозволяє створювати комплексні продукти: тематичні гастрономічні маршрути, етно-гастрономічні фестивалі, дегустаційні тури та тематичні події, які поєднують кулінарну спадщину регіону з туристичними послугами й формують унікальний туристичний продукт. Важливу роль у цьому процесі відіграють локальні бренди та крафтові виробники сирів, вин, м'ясних виробів і традиційних страв, які трансформуються у ключові елементи атрактивності дестинації та суттєво підвищують туристичну привабливість регіону.

У цьому контексті гастрономічний туризм виступає каталізатором ендогенного розвитку регіону, стимулюючи мікропідприємництво та капіталізуючи автентичність локальних брендів. Формування кластерних зв'язків на засадах крафтовості та автентичності дозволяє Львівщині формувати стійку модель розвитку, де додана вартість залишається всередині громади, зміцнюючи її економічну самодостатність.

Одеський регіон демонструє високу динаміку розвитку винного туризму, архітектура якого поступово адаптується до європейських кластерних моделей, зокрема, відомих виноробних регіонів Франції та Італії. В основі цього процесу лежить стратегічна інтеграція виноробних підприємств, туроператорів, об'єктів готельно-ресторанної індустрії та локальних громад. У південних районах Одещини спостерігається активний розвиток еногастрономічних маршрутів та дегустаційних локацій, що трансформують локальні виноробні господарства у повноцінні туристичні атракції. Ключовим фактором успіху тут виступає комплементарність винного туризму з культурними та природними ресурсами, що дозволяє проектувати комплексний продукт із високим рівнем доданої вартості та орієнтацією на глобальні стандарти сервісу. Завдяки об'єднанню між учасниками ринку забезпечується ефективне просування винного туризму, підвищення якості послуг і орієнтація як на внутрішнього, так і на міжнародного споживача.

Значний потенціал для кластеризації сільського туризму мають також регіони Поділля, Полтавщини, Черкащини та Хмельниччини. Їхня конкурентоспроможність ґрунтується на унікальному поєднанні автентичної культурної спадщини та сталих

аграрних традицій. У цих регіонах поступово активізується діяльність агросадиб, місцевих виробників харчової продукції, етнографічних комплексів та малих туристичних підприємств, які можуть стати основою для створення інтегрованих туристичних екосистем. Формування кластерних зв'язків у цих регіонах сприяє інституціоналізації туристичних послуг, модернізації локальної інфраструктури та ревіталізації регіональної ідентичності [32]. Це створює умови для переходу від розрізнених ініціатив до системного мережевого управління дестинаціями, що є важливим для забезпечення їхньої життєздатності в довгостроковій перспективі

Попри позитивні тенденції, розвиток туристичних кластерів в Україні стримується низкою деструктивних чинників та системних проблем. Однією з основних проблем є низький рівень координації між суб'єктами туристичної діяльності. Взаємодія між підприємствами туристичної індустрії залишається фрагментарною, що не лише знижує ефективність проектування комплексного турпродукту, а й призводить до розпорошеності ресурсів туристичного ринку.

Іншою важливою проблемою є відсутність системної державної підтримки. На відміну від країн ЄС, де кластеризація інтегрована в загальнодержавну та регіональну політику як стратегічний пріоритет, в Україні відповідні механізми перебувають на стадії декларативного формування. Це зумовлює низький рівень інтеграції бізнес-середовища. Синергія між готельним, ресторанним, аграрним секторами та туроператорами є недостатньою, що унеможливлює створення продуктів із високою доданою вартістю.

З огляду на зазначене, сільський туризм в Україні володіє значним ресурсним потенціалом і постає стратегічним інструментом диверсифікації економіки сільських територій. Водночас процес формування туристичних кластерів наразі перебуває на початковому етапі та потребує переходу до системної моделі управління. Така трансформація передбачає розбудову сприятливого інституційного середовища, інтенсифікацію горизонтальних зв'язків між суб'єктами господарювання та активну імплементацію європейського досвіду мережевої організації бізнесу.

Для визначення конкретних траєкторій розвитку вітчизняних туристичних кластерів та виявлення точок їхнього зростання, доцільно здійснити порівняльний аналіз їхніх параметрів із провідними європейськими моделями (табл. 68).

Порівняльний аналіз показує, що основною відмінністю між європейською та українською моделями є рівень інституційної підтримки та організації взаємодії між суб'єктами. У ЄС кластеризація є частиною державної політики, що забезпечує системність розвитку, тоді як в Україні вона має переважно ініціативний характер. Крім

того, значний розрив спостерігається у сфері фінансування та інновацій. Європейські кластери мають доступ до значних ресурсів, що дозволяє їм впроваджувати цифрові технології та розвивати нові туристичні продукти. В Україні ж фінансові обмеження стримують розвиток кластерів і знижують їх конкурентоспроможність.

Таблиця 68

Порівняльна характеристика параметрів розвитку кластерних ініціатив у сфері сільського туризму

Критерій	ЄС	Україна	Наслідки
Державна підтримка	Системна (CAP, LEADER, фонди ЄС)	Обмежена, фрагментарна	Повільний розвиток кластерів
Фінансування	Гранти, інвестиції, програми	Обмежене, переважно приватне	Низький рівень інновацій
Координація	Розвинені кластерні організації	Слабка взаємодія	Відсутність синергії
Інтеграція бізнесу	Висока (мережеві структури)	Низька	Фрагментованість ринку
Роль інновацій	Висока (цифровізація)	Обмежена	Втрата конкурентоспроможності
Туристичний продукт	Комплексний	Частково сформований	Нижча привабливість

Важливою проблемою є також недостатня інтеграція бізнесу, що призводить до фрагментованості туристичного ринку. На відміну від ЄС, де туристичні продукти формуються як комплексні послуги, в Україні вони часто залишаються розрізненими.

Аналіз розвитку туристичних кластерів в Україні показує, що, незважаючи на значний потенціал, їх формування перебуває на початковому етапі. Сільський туризм виступає важливим інструментом, однак його ефективність обмежується низкою системних проблем. Порівняння з європейською практикою підтверджує необхідність впровадження кластерного підходу на державному рівні, розвитку інституційної підтримки та посилення взаємодії між суб’єктами туристичного ринку.

Формування туристичних кластерів на сільських територіях України потребує чіткого концептуального підходу, який враховуватиме особливості національної економіки, ресурсний потенціал регіонів та сучасні тенденції розвитку індустрії гостинності. У цьому контексті туристичний кластер доцільно розглядати як інтегровану систему взаємодії суб’єктів господарювання, інфраструктури та середовища, що забезпечуватиме створення комплексного туристичного продукту.

Перспективна концептуальна модель туристичного кластера має ґрунтуватися на принципах мережевої взаємодії, територіальної концентрації, синергії ресурсів, інноваційної активності та принципах сталого розвитку. Особливістю запропонованої

моделі є її багаторівнева структура, що інтегрує стратегічне ядро, допоміжні елементи та інфраструктурну основу.

Ядром туристичного кластеру мають виступати підприємства індустрії гостинності – готелі, міні-готелі, агросадиби, еко-ферми, що забезпечують базову послугу розміщення та харчування. Саме вони генерують первинний споживчий попит і функціонують як центри консолідації інших учасників мережі.

У вітчизняних реаліях особливого значення набувають садиби зеленого туризму та бутик-готелі локального типу. Ці суб'єкти не лише надають послуги проживання, а й транслюють унікальний досвід через механізми автентичності, популяризацію місцевої культури та персоналізований сервіс.

Другий рівень кластеру мають формувати допоміжні суб'єкти, які створюють додану вартість туристичного продукту. До цієї ланки належать: фермерські господарства (постачальники локальної сировини та організатори агротурів); ресторанний сектор (гастрономічні заклади, що спеціалізуються на місцевій кухні; крафтові виробники та ремісники (майстри народних промислів та локальні бренди); туристичні оператори та гіди. Саме на цьому рівні формується гастрономічна, культурна та емоційна складова туристичного продукту. Взаємодія на цьому рівні створює потужний синергетичний ефект, який підвищує інтегральну конкурентоспроможність території за рахунок спільної маркетингової стратегії та створення унікальних ланцюгів цінності [13].

Третій рівень має становити інфраструктура та інституційна основа. Цей рівень забезпечує життєдіяльність усієї системи та охоплює: транспортну інфраструктуру (логістику та фізичну доступність локацій); цифрове середовище (платформи онлайн-бронювання, системи цифрового маркетингу та інтелектуального управління даними); інституційне поле(органи місцевого самоврядування, професійні асоціації та громадські організації); освітньо-науковий блок (центри підготовки кадрів та наукового супроводу інновацій).

Важливо акцентувати, що за відсутності збалансованого розвитку інфраструктурного рівня навіть значний ресурсний потенціал та активність підприємців не можуть забезпечити стійке та ефективне функціонування кластера.

Ефективне формування туристичних кластерів на сільських територіях України потребує імплементації комплексу взаємопов'язаних інструментів, які забезпечують узгоджену взаємодію бізнесу, держави та місцевих громад. Пріоритетне місце в цій системі належить державно-приватному партнерству. Цей інструмент дозволяє акумулювати інвестиційні ресурси для модернізації інфраструктури та спільної реалізації масштабних

рекреаційних проєктів. У контексті кластерного підходу державно-приватне партнерство формує сталу інституційну основу, мінімізує ризики для приватного капіталу та створює умови для довгострокового стратегічного розвитку дестинацій.

Важливим фінансовим інструментом є залучення грантових програм, як міжнародних, так і національних. Підтримка з боку міжнародних інституцій та державні програми регіонального розвитку дозволяють не лише модернізувати матеріально-технічну базу, а й стимулювати впровадження інновацій у малому та середньому підприємництві, сприяючи інтеграції українських локацій у європейський туристичний простір.

Не менш важливу роль відіграють місцеві заходи та події, що ґрунтуються на активності місцевих громад та їхній зацікавленості у розвитку територій. Вони проявляються у створенні туристичних маршрутів, організації фестивалів і подієвого туризму, а також у формуванні місцевих брендів, які підкреслюють унікальність регіону. Саме такі заходи та події часто стають початковим етапом формування туристичних кластерів, оскільки забезпечують ефективне залучення місцевих ресурсів, розвиток горизонтальних зв’язків між учасниками та підвищення рівня довіри, що є надзвичайно важливою умовою стійкого кластерного розвитку.

Динамічний розвиток туристичних кластерів неможливий без налагодження ефективної взаємодії між різними секторами економіки, оскільки саме синергія виступає важливою умовою створення доданої вартості та підвищення конкурентоспроможності туристичного продукту. Базовим елементом такої взаємодії є аграрний сектор, який формує ресурсну основу для розвитку агротуризму. Його інтеграція з туристичною діяльністю передбачає організацію фермерських турів, залучення туристів до участі у сільськогосподарських процесах, а також використання місцевої продукції у сфері гостинності. Такий підхід дозволяє не лише створити автентичний і унікальний туристичний досвід, але й забезпечити додаткові джерела доходу для фермерських господарств та підвищити економічну стійкість сільських територій. Важливою складовою кластерної взаємодії є інтеграція гастрономії, яка виступає одним із основних елементів формування туристичного продукту та місцево бренду території. Саме використання місцевих продуктів, розвиток гастрономічних маршрутів, проведення фестивалів, ярмарків і дегустацій сприяють популяризації регіональної кухні та підсилюють туристичну привабливість території. Гастрономічна складова дозволяє не лише урізноманітнити туризм, але й формує позитивний імідж регіону як унікальної дестинації, орієнтованої на автентичність і якість.

У цій екосистемі туристичний сектор виконує інтегруючу функцію, консолідуючи розрізнені елементи (агро, гастрономію, культуру) у цілісну систему. Саме через

професійний менеджмент забезпечується ефективне просування комплексного продукту на ринку, управління туристичними потоками та високий стандарт сервісу, що в сукупності гарантує конкурентоспроможність кластера в умовах сучасного ринкового середовища (рис. 48).

Стратегічні напрями формування туристичних кластерів у сільській місцевості України мають базуватися на комплексному підході, що інтегрує концептуальне моделювання, ефективні інструменти стимулювання розвитку та формування синергії між різними секторами економіки. Основну роль у цьому процесі відіграє індустрія гостинності, яка виступає ядром кластеру та забезпечує консолідацію ресурсів та формування унікального ринкового продукту.

Саме через розвиток синергії між аграрним виробництвом, гастрономією та туризмом можливе створення стійких і ефективних кластерних моделей, здатних забезпечити довгостроковий розвиток сільських територій України.

Сучасна парадигма розвитку кластерних утворень передбачає обов’язкову імплементацію принципів інклюзивності та сталого розвитку. Ці підходи відповідають глобальним тенденціям розвитку індустрії гостинності, які орієнтуються не лише на економічну ефективність, а й соціальну інклюзію, екологічну безпеку та універсальну доступність послуг. У цьому контексті пріоритетними векторами є розвиток екотуризму, який передбачає мінімізацію негативного впливу на довкілля та раціональне використання природних ресурсів.

Екотуризм у сільській місцевості України може базуватися на використанні природних парків, заповідних зон, фермерських господарств та поселень. У межах кластерної моделі екологічна складова виступає важливим елементом бренду території, підвищуючи її привабливість для туристів, орієнтованих на сталий та відповідальний туризм [33].

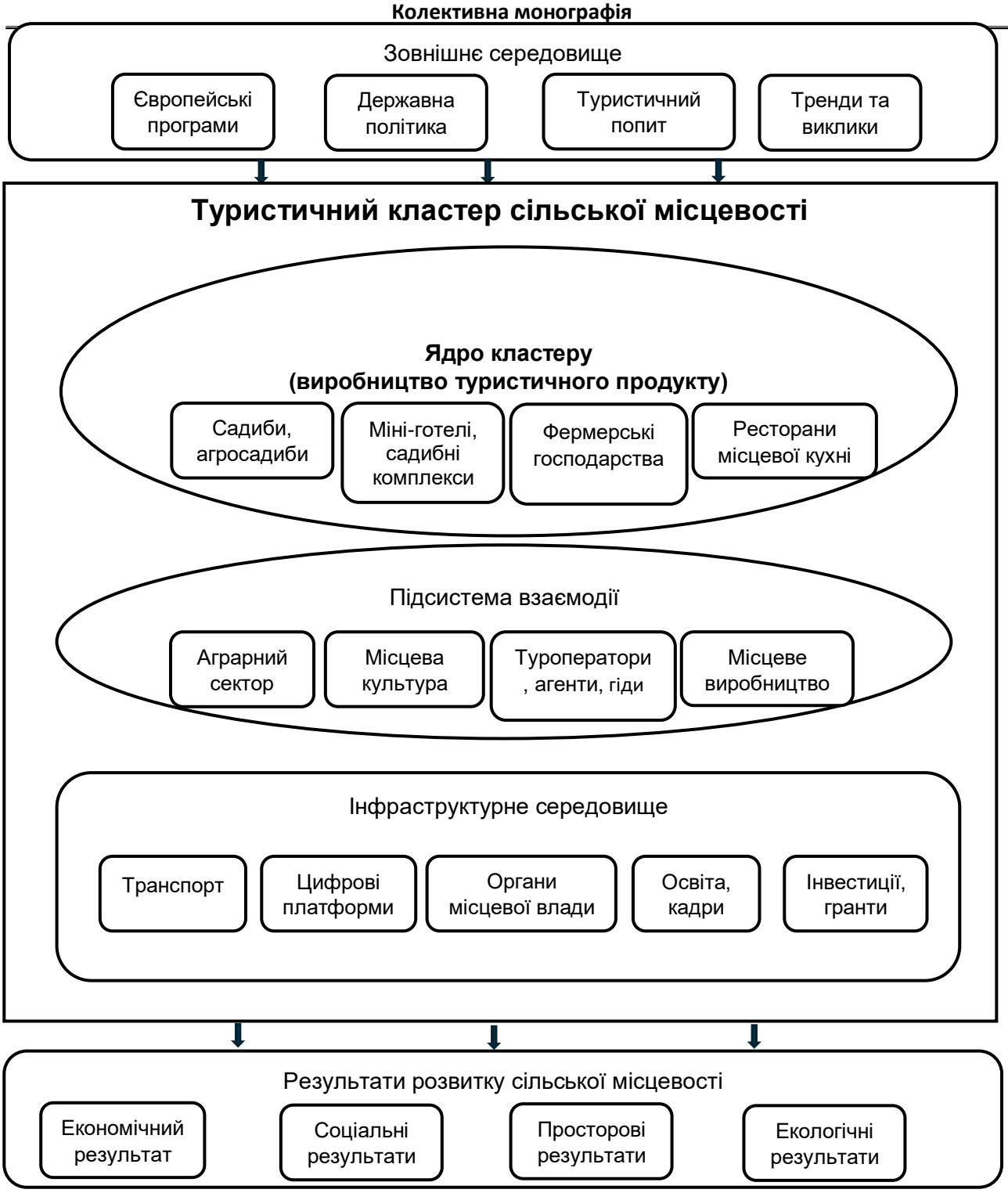

Рис. 48. Вплив взаємодії в межах туристичного кластера на результати розвитку сільської місцевості

Іншим важливим аспектом є забезпечення доступності туристичних послуг. Інклюзивний туризм передбачає створення умов для подорожей людей з обмеженими можливостями, літніх осіб, сімей з дітьми та інших соціально вразливих груп. Це включає адаптацію інфраструктури (готелів, садиб, маршрутів), впровадження

універсального дизайну, а також підготовку персоналу. У кластерній моделі інклюзивність розглядається як фактор розширення ринку та підвищення соціальної відповідальності бізнесу.

Важливою складовою є також активна участь громад у розвитку туристичних кластерів. Саме громади виступають носіями культурної ідентичності, традицій та місцевих ресурсів, які формують основу туристичного продукту.

Участь громад у плануванні та управлінні туристичними ініціативами забезпечує підвищення ефективності кластерної взаємодії та сприяє більш справедливому розподілу доходів. У цьому контексті туристичні кластери стають інструментом соціально-економічного розвитку територій, а не лише бізнес-структурою.

Сталість у розвитку туристичних кластерів передбачає баланс між економічним зростанням, збереженням природного середовища та соціальним добробутом населення. Це відповідає принципам сталого розвитку, які закладені у глобальній стратегії розвитку туризму. У межах кластерної моделі сталість реалізується через впровадження екологічних стандартів, енергоефективних технологій, підтримку місцевого виробництва та розвиток відповідального туризму. Відповідно, інклюзивність та сталість є невід'ємними елементами створення та діяльності сучасних туристичних кластерів. Вони забезпечують довгострокову життєздатність туристичних дестинацій, підвищують їх соціальну значущість та формують нову філософію розвитку індустрії гостинності, орієнтовану на людину, громаду та довкілля одночасно.

Туристичний кластер є складною багаторівневою системою взаємодії підприємств, інституцій та інфраструктурних елементів, об'єднаних спільною метою – формуванням комплексного туристичного продукту. У його основі лежить принцип мережевої взаємодії, який передбачає інтеграцію горизонтальних і вертикальних зв'язків між суб'єктами індустрії гостинності, аграрного сектору, транспорту, культурної сфери та органів місцевого самоврядування. Саме така інтеграція забезпечує виникнення синергетичного ефекту, що проявляється у підвищенні ефективності використання ресурсів, зниженні витрат та зростанні доданої вартості туристичного продукту.

Результати дослідження підтверджують, що кластерний підхід є найбільш адаптивною моделлю організації туристичної діяльності у сільській місцевості. Це зумовлено міжсекторальною природою сільського туризму, де аграрне виробництво, гастрономія та культура органічно інтегруються у сферу послуг. Кластерна модель дозволяє забезпечити системну взаємодію суб'єктів та спроектувати цілісний туристичний продукт, що відповідає сучасним вимогам ринку.

Європейський досвід свідчить, що формування туристичних кластерів є невід'ємною складовою державної політики розвитку сільських територій. Інструменти Спільної аграрної політики ЄС, програма LEADER та концепція Smart villages формують комплексну інституційну основу для розвитку кластерів. Ці механізми забезпечують цільове фінансування, підтримку локальних ініціатив, цифрову трансформацію та інклюзивне залучення місцевих громад. Характерною особливістю є системність підходу, за якого кластеризація постає не як відокремлений проєкт, а як стратегічний складник довгострокового регіонального розвитку.

Порівняльний аналіз європейських моделей показав, що туристичні кластери можуть мати різну спеціалізацію залежно від ресурсного потенціалу територій. Проте, попри різницю у формах, усі вони базуються на спільних принципах: міжгалузевій інтеграції, кооперації бізнесу, капіталізації місцевих брендів та раціональному використанні природно-культурного спадку.

Особливу увагу у дослідженні приділено ролі індустрії гостинності як стратегічного ядра туристичного кластера. Об'єкти готельного та ресторанного бізнесу не лише забезпечують базовий сервіс, а й виступають модераторами якості туристичного досвіду, безпосередньо формуючи іміджевий капітал дестинації та її глобальну конкурентоспроможність.

Водночас крос-секторальна інтеграція з аграрним сегментом та локальною гастрономією дозволяє проектувати автентичні туристичні продукти, що базуються на капіталізації місцевих ресурсів. З огляду на це, індустрія гостинності виконує фундаментальну системоутворюючу функцію, трансформуючи сукупність розрізнених послуг у цілісну та життєздатну кластерну структуру.

Запропонована концептуальна модель структурована за трирівневим принципом: ядро (готелі, садиби, агрооселі), допоміжні елементи (фермерські господарства, ресторани, туристичні оператори) та інфраструктурну основу (логістичне, цифрове, інституційне та освітнє забезпечення). Така структура забезпечує комплексність функціонування кластеру та створює умови для його сталого розвитку.

Реалізація цієї моделі потребує активації дієвих механізмів, таких як: державно-приватного партнерство, грантове фінансування та стимулювання локальних ініціатив. Аналіз сучасного стану показав, що вітчизняний процес кластеризації перебуває на початковому етапі, де основними бар'єрами залишаються фрагментарність ринку, слабка координація між суб'єктами та ініціативний, а не системний характер об'єднань.

Висновки. Важливим результатом дослідження є підтвердження ролі синергії в індустрії гостинності. Інтеграція аграрного виробництва, гастрономії та туризму

забезпечує формування доданої вартості та створення унікального туристичного продукту. Саме синергія є тим фактором, який перетворює сукупність окремих підприємств на цілісну економічну систему, здатну конкурувати на регіональному та міжнародному рівнях.

Порівняння з європейською практикою підтверджує наявність значного розриву між рівнем розвитку кластерів у ЄС та Україні. У країнах Європейського Союзу кластеризація є елементом державної політики та підтримується через системні фінансові й інституційні механізми, тоді як в Україні вона носить переважно ініціативний характер. Це обумовлює необхідність впровадження комплексного підходу до розвитку туристичних кластерів на національному рівні.

Окремо слід підкреслити значення інклюзивності та сталого розвитку як сучасних принципів функціонування туристичних кластерів. Екотуризм, універсальна доступність послуг та активна участь громад формують нову філософію індустрії гостинності, орієнтовану на соціальну відповідальність та екологічну безпеку.

Синтез теоретичних та прикладних аспектів дослідження доводить, що туристичні кластери в Україні є стратегічними інструментами ревіталізації сільських територій. Їх впровадження дозволить забезпечити баланс між економічним зростанням, збереженням етнокультурної автентичності та соціальним добробутом громад, створюючи конкурентоспроможну модель розвитку, орієнтовану на людину та довкілля.

Список використаних джерел:

1. Башинська Ю., Стецик Я. Розвиток сільського туризму як інструмент підвищення конкурентоспроможності сільських територій України. *Економічний простір.* 2023. №185. С. 98–104. DOI: 10.32782/2224-6282/185-18.

2. Бєлобородова М. Роль сільського туризму в сталому розвитку місцевої громади. *Економіка і регіон.* 2022. №4 (87). С. 86–94. DOI: https://doi.org/10.26906/EiR.2022.4(87).2786

3. Табенська О. Сільський туризм як напрямок ефективного розвитку внутрішнього туризму. *Економіка та суспільство.* 2022. №40. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-42

4. Плецан К., Сахарчук С. Туристичний кластер як інструмент розвитку конкурентного ринку туристичних послуг України. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Туризм.* 2020. Т. 3, №2. С. 144–152. DOI: https://doi.org/10.31866/2616-7603.3.2.2020.221272

5. Venherska N., Cherep A., Voronkova V., Bezkorovaina L., Cherep O., Boika O. Cluster model of rural touristic organization in the European Union: theoretical and practical

aspects. *Humanities Studies.* 2023. №15 (92). P. 142-151. DOI: https://doi.org/10.32782/hst-2023-15-92-17

6. Сенета З., Сенета М. Кластерний аналіз розвитку сільського туризму в Україні. Економіка та суспільство. 2024. №61. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-122

7. Muzychenko-Kozlovska O. V., Yavorskyi R. I. The essence of the concepts of tourism, tourist and tourist cluster. *Management and Entrepreneurship in Ukraine: the stages of formation and problems of development*. 2024. Vol. 6. №1. P. 28–37. DOI: https://doi.org/10.23939/smeu2024.01.028

8. Lytvyn O., Sushchenko O., Kyryliuk I., Chvertko L., Neshchadym L., Povorozniuk I., Tymchuk S. Mechanisms for developing tourism clusters to enhance the competitiveness of Ukraine's tourism industry. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2025. Vol. 47. №1. P. 153–161. DOI: https://doi.org/10.15544/mts.2025.12

9. He Z., Liu J. Network Structure Influence on Tourism Industrial Performance: A Network Perspective to Explain the Global Tourism Development. *Applied Sciences*. 12(12). 6226. DOI: https://doi.org/10.3390/app12126226

10. Ji Wen, Hou Pingping. Research based on the theory of value chain to governance and upgrade of local tourism industry cluster. *iBusiness*. 2015. Vol. 7. P.58-64. DOI: https://doi.org/10.4236/ib.2015.71007

11. Yalçınkaya T., Güzel T. A general overview of tourism clusters. *Journal of Tourism Theory and Research*. 2019. Vol. 5, №1. P. 27-39. DOI: https://doi.org/10.24288/jttr.465912

12. Chen X., Ling X. The influence mechanism of resource sharing on tourism industry innovation. *Heliyon*. 2024. Vol. 10, №4. DOI: https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e25855

13. Барвінок Н. В. Маркетингові аспекти управління туристичним підприємством : дис. ...доктора філософії: 073 Менеджмент. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Умань, 2024. 388 с. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/handle/123456789/18092

14. Barvinok N., Kyryliuk I., Krasnomovets V., Lytvyn O., Povorozniuk I., Podzihun S., Neshchadym L. Adaptive marketing strategies for managing tourism enterprises within tourism clusters. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 2026. Vol. 48. №1. P. 34-43. DOI: https://doi.org/10.15544/mts.2026.04

15. Loewen B., Streifeneder T. Smart(er) rural areas: framing ‘smart villages’ for conceptual development and EU policy. *European Urban and Regional Studies*. 2025. DOI: https://doi.org/10.1177/09697764251398439

16. European CAP Network. *Policy insights: Reinforcing rural tourism resilience.* 2023. URL: https://eu-cap-network.ec.europa.eu/sites/default/files/publications/2023-06/EUCAPNetwork_PolicyInsights_ReinforcingRuralTourismResilience.pdf (дата звернення: 26.04.2026).

17. European CAP Network. *Smart Rural 27: outcomes and recommendations*. 2025. URL: https://eu-cap-network.ec.europa.eu/news/smart-rural-27-outcomes-and-recommendations_en (дата звернення: 26.04.2026).

18. European Commission. *Supporting Smart Village strategies*. URL: https://agriculture.ec.europa.eu/cap-my-country/rural-development/supporting-smart-village-strategies_en (дата звернення: 26.04.2026).

19. European Parliamentary Research Service (EPRS). *Smart villages: Concept, issues and prospects for EU rural areas*. 2021. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/689349/EPRS_BRI(2021)689349_EN.pdf (дата звернення: 26.04.2026).

20. Venetian Cluster. EU rural tourism: a successful project for European rural tourism. 2025. URL: https://www.venetiancluster.eu/en/eu-rural-tourism-a-successful-project-for-european-rural-tourism/ (дата звернення: 26.04.2026).

21. Romanova P. Agroecological tourism and generated public value: the case of Masseria Casacapanna in Chieuti (Apulia). *Journal of Chemical Technology and Metallurgy*. 2026. Vol. 61. №2. P. 8–20. DOI: https://doi.org/10.59957/jctm.v61.i2.2026.8

22. Roman M., Kawęcki N. Agritourism in academic research: literature review and cluster analysis. *Tourism*. 2024. Vol. 34(1). P. 45–55. DOI: https://doi.org/10.18778/0867-5856.34.1.04

23. Wojciechowska J. Rural tourism and agritourism in Poland – development processes and evolution of terminology. *Journal of Geography, Politics and Society*. 2022. Vol. 12. №4. P. 12–22. DOI: https://doi.org/10.26881/jpgs.2022.4.02

24. Roman M., Roman M., Prus P., Szczepanek M. Tourism competitiveness of rural areas: evidence from a region in Poland. *Agriculture*. 2020. Vol. 10, №11. DOI: https://doi.org/10.3390/agriculture10110569

25. Krukowska R. Wine tourism – a chance for the development of rural regions: a case study from Eastern Poland. *Geographical Studies*. 2023. №171. P. 83–100. DOI: https://doi.org/10.4467/20833113PG.23.010.18110

26. Трусова Н., Краснодєд Т. Інструменти формування та розвитку світових туристичних кластерів. *Економіка та суспільство*. 2021. №34. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-21

27. Перепелюкова О. В. Туристичні кластери як інноваційна форма розвитку туризму в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2021. Т.2. №5 (298). С. 243–246. DOI: https://doi.org/10.31891/2307-5740-2021-298-5(2)-41

28. Tukhtamishov A. Development of the innovation potential of the regional tourism cluster. *European Journal of Economics, Finance and Business Development*. 2024. Vol. 2. №12. P. 95–99. URL: https://europeanscience.org/index.php/2/article/view/1158 (дата звернення: 26.04.2026).

29. Вовк К. Європейські туристичні кластери: шляхи відновлення конкурентоздатності українського туризму. *Економіка та регіон*. 2023. № 4(91). С. 79-86. DOI: https://doi.org/10.26906/EiR.2023.4(91).3197

30. Долинська О., Гуцал Л., Гільберг Т. Сільський туризм в Україні: сучасні тенденції та перспективи розвитку. *Економіка та суспільство*. 2024. №64. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-24

31. Держстат. Туризм. URL: https://stat.gov.ua/uk/topics/turyzm (дата звернення: 26.04.2026).

32. Долинська О. О. Сільський туризм Хмельницької області: сучасний стан та перспективи розвитку. *Вісник Одеського національного університету. Географічні та геологічні науки*. 2021. Т. 26. №1(38). С. 105–116. DOI: https://doi.org/10.18524/2303-9914.2021.1(38).234683.

33. Kyryliuk I., Krasnomovets V., Sushchenko O., Lytvyn O., Chvertko L., Neshchadym L. Strategies for the Development of Responsible Tourism to Support a Sustainable Tourism Ecosystem. In: Semenov, A., Yepifanova, I., Kajanová, J. (eds) *Data-Centric Business and Applications. Lecture Notes on Data Engineering and Communications Technologies*. 2026. Vol. 275. Springer, Cham. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-032-10153-2_8